

عنوان نشست: راهکارهای قرآنی - عترتی مقابله با بزه خیانت در امانت

شناسنامه نشست	
شناسنامه نشست	گروه پژوهشی مطالعات بنیادین قرآن
مسئول نشست:	دکتر محمد شعبان‌پور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
تاریخ برگزاری نشست:	۱۳۹۴/۱۱/۲۶
اعضای هیأت علمی:	دکتر احمد اسماعیل‌تبار (عضو هیئت علمی دانشگاه علوم قضائی)؛ دکتر محمدرضا رهبرپور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
نمایندگان دستگاه‌های اجرایی مرتبط:	دکتر محمدرضا طاهری (رئیس شعبه ۲۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران)
مسئله محوری نشست:	مفهوم‌شناسی و تحلیل محتوایی بزه خیانت در امانت، ارائه راهکارهای قرآنی و عترتی در حل معضل بزه خیانت در امانت
سازمان‌های هدف توصیه سیاستی:	قوه قضائیه، وزارت دادگستری، سازمان بازرسی کل کشور

در تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۲۶ نشست راهکارهای مقابله با بزه خیانت در امانت برگزار شد. در این نشست، ضمن حضور استادان، جمعی از دانشجویان کارشناسی، ارشد و دکترا از رشته‌های گوناگون حضور داشتند. اهم مباحث این نشست به شرح زیر است:

امانت و امانت‌داری از خصلت‌های نیک سفارش شده در قرآن کریم است و از خیانت در آن نهی شده است. چنانکه خداوند می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...» (النساء، ۵۸) و همچنین در آیه ۲۷ سوره انفال، درباره نهی از خیانت در امانت می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَالْأَمَانَاتِ» و همچنین این موضوع در بسیاری از روایات نیز وارد شده است. از نظر اخلاقی و اجتماعی نیز رد امانت به اهلش، نوعی ارزش و هنجار به حساب می‌آید و موجب اطمینان و نظم در جامعه می‌شود؛ خلاف آن یعنی خیانت در امانت سلب اعتماد می‌کند.

مهم‌ترین کارکرد حقوق کیفری، حمایت از هنجارهاست. این مهم با تعیین مجازات در رفتارهای ضدهنجار تحقق می‌پذیرد. در همین زمینه قانون‌گذار به جرم خیانت و جرم‌های مشابه مانند اختلاس یا تصرف غیرقانونی مال غیر توجه و برای هریک مجازاتی را تعیین کرده است.

در بررسی عملی پرونده‌های محاکم قضایی، به‌وضوح مشاهده می‌شود که سه عامل اعتماد بی‌جا و بی‌دلیل، ساده‌لوحی افراد و دریافت نکردن رسید، مهم‌ترین عوامل بروز بزه خیانت در امانت است. بر این اساس برای مقابله و پیش‌گیری از بروز این بزه، باید در این سه حوزه به اقشار جامعه آموزش داد و فرهنگ برخورد مناسب در روابط اجتماعی را به آنان تعلیم داد؛ برای مثال توجه به دریافت رسید در معاملات در طولانی‌ترین آیه قرآن کریم در اواخر سوره بقره، مورد تأکید است؛ ازسوی دیگر توجه به معنویاتی مانند نماز و ترویج آن در میان مردم، آنان را به مثابه ناظری همیشگی از اقدام به خیانت در امانت بازخواهد داشت. نکته دیگر آنکه در جوامعی که افراد متدین مورد توجه هستند، خواه‌ناخواه منافقین در لباس آنان ظاهر می‌شوند و به بدنه اسلام ضربه می‌زنند. بر این اساس باید به آگاه‌سازی مردم پرداخت تا از این مسیر، مانع از ساده‌نگاری آنان شد. تا آنان خود با اعتماد نکردن بی‌جا مانع از بروز خیانت در اماناتشان بشوند.

توصیه‌های سیاستی

۱. توجه به پیام‌ها و تفاهم آیات قرآن کریم نظیر «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (الانفال، ۲۷): آیات قرآن کریم مملو از پیام‌های تربیتی و اجتماعی است. انس با قرآن کریم و توجه به ظاهر عبارات در کنار تفاهم موجود در فرا پرده و بواطن آیات، ضرورت دریافت دستورهای الهی است تا از این مسیر، فرد راه حل مشکلات اجتماعی را بیابد.

۲. ایمان پایه اصلی مقابله با خیانت در امانت است: ایجاد ایمان در افراد از سوی خانواده و مسئولان، راه را بر بزه خیانت در امانت می‌بندد. چنانکه در آیه بیست و هفتم انفال، نخست «مؤمنان» را خطاب قرار می‌دهد و می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا»

(الانفال، ۲۷)

۳. **تقویت «ایمان»:** ایجاد ایمان مرحله نخست است، اما کافی نیست. ایمان باید تقویت شود. چنان که خداوند می‌فرماید: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا* «(الانفال، ۲۷) زیرا اگر ایمان تنها کافی بود، دیگر دستور بعد از آن بی‌معنا بود.

۴. **توجه به مفهوم امانت و گستره آن در زبان قرآن کریم:** زمانی که افراد به گسترده بودن مفهوم «امانت» در فرهنگ قرآنی توجه کنند، در رفتار خود تجدید نظر می‌کنند؛ زیرا افراد برای رفتار خود نام‌هایی می‌گذارند تا رفتار نابهنجار خود را توجیه کنند. توجه به شأن نزول قرآن کریم، نشان از این واقعیت دارد. در شأن نزول آیه بیست و هفتم سوره الانفال آمده است: هنگامی که مسلمانان به فرمان پیامبر صلی الله علیه و آله، یهودیان بنی قریظه را محاصره کردند، آنان پیشنهاد صلح و کوچ کردن به شام را دادند و پیامبر پذیرفت و سعد بن معاذ را به داوری مأمور کرد. یکی از مسلمانان، همراه او به نام «ابولبابه» که سابقه دوستی با آنان داشت، با اشاره به گلوی خود به آنان فهماند که در صورت پذیرش حکمیت، سعد بن معاذ، همه کشته خواهید شد، جبرئیل این اشاره را به پیامبر صلی الله علیه و آله خبر داد.

ابولبابه شرمنده از این خیانت، خود را به ستون مسجد پیامبر بست و هفت شبانه‌روز چیزی نخورد، سرانجام خداوند توبه‌اش را پذیرفت. بنابراین حتی انتقال پیام و نیز خود نفس افراد ذیل امانت قرار دارد. چنانکه خداوند می‌فرماید: *«أَنكُم كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ»* (بقره، ۱۸۷)

۵. **معرفت‌افزایی در افراد و توجه به پیامدها:** آیات قرآن کریم، همواره معرفت و معرفت‌افزایی را به مثابه یکی از راه‌های مقابله با انواع بزه می‌داند. چنانکه در بزه خیانت در امانت نیز معرفت‌افزایی مورد اشاره است. خداوند در آیه بیست و هفتم سوره الانفال می‌فرماید: *«وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»* (الانفال، ۲۷)

این معرفت‌افزایی در دو حوزه برخوردار است: نخست علم به جرم که معرفی امانت نوعی از آن علم است؛ دوم علم به پیامدهای خیانت در امانت که در دو حوزه تکلیفی

و وضعی قابل بررسی است؛ برای مثال زمانی که فرد از سلب اعتماد در جامعه، به سبب خیانت خود در امانت (اثر وضعی) آگاه شود، آنچه از دست رفته (اعتماد) را با آنچه به دست آورده (مادیات) مقایسه می‌کند و خود از انجام خیانت در امانت ممانعت می‌کند.

۶. آگاهی بخشی به افراد نسبت به توبه‌پذیری خداوند: با توجه به شأن نزول آیه خداوند توبه «ابولبابه» را پذیرفت. بر این اساس، زمانی که افراد متوجه امکان بازگشت به مسیر صحیح را درک کنند، خود از ادامه دادن به رفتار ناصحیح شرمند می‌شوند و توبه می‌کنند.

۷. توجه دادن افراد به زشتی و محکومیت فرد نزد وجدان خود: خداوند در آیه بیست و هفتم سوره الانفال می‌فرماید: «وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (الانفال، ۲۷) علم انسان به بزرگی گناه خود، مانع از ارتکاب گناه از سوی او می‌شود؛ بنابراین برای مقابله با بزه خیانت در امانت، باید صدای وجدان افراد پرورش یابد. این مهم باید در کتب آموزشی گنجانده شود.

۸. شناسایی ریشه‌های ارتکاب بزه خیانت در امانت از سوی افراد جامعه: به‌طور کلی، طبق آموزه‌های قرآنی، سه عامل را می‌توان برای بزه خیانت در امانت برشمرد: نخست عامل شهوت؛ دوم عامل ثروت و سوم عامل قدرت. اگر با این سه عامل برخورد شود خودبه‌خود بزه خیانت در امانت، از جامعه ریشه‌کن می‌شود. چنانکه خداوند این سه عامل را در آیه چهاردهم سوره آل عمران بر می‌شمارد و می‌فرماید: «زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ» (آل عمران، ۱۴) «دوستی خواستنی‌ها [ی‌گوناگون] از: زنان و پسران و اموال فراوان از زر و سیم و اسب‌های نشان‌دار و دام‌ها و کشتزار [ها] برای مردم آراسته شده، [لیکن] این جمله، مایه تمتع زندگی دنیاست، و [حال آنکه] فرجام نیکو نزد خداست.»

۹. مقابله با عامل شهوت: افراد زمانی که خواهش‌های نفسانی خود را از طریق شرعی حل کنند، دیگر در خود احساس کمبود نمی‌کنند تا در امانت خیانت کنند. چنانکه

خداوند می‌فرماید: «زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ» (آل عمران، ۱۴)

۱۰. **مقابله با عامل قدرت:** برای اینکه افراد برای به‌دست آوردن قدرت بیشتر در امانت

خیانت نکنند، باید به آن‌ها تفهیم شود که قدرت مسئولیت است و نه حق افراد.

۱۱. **مقابله با عامل ثروت طلبی:** تعریف دقیق اموال، اجرای قانون و پیگیری محل در آمد

افراد مخصوصاً مسئولان که در اذهان عمومی از جایگاه مادی ویژه‌ای برخوردارند،

باعث ممانعت آنان و مردم از خیانت در امانت می‌شود.

۱۲. **تقدم پیشگیری بر درمان در مبارزه با بزه خیانت در امانت:** دفع و پیشگیری هر

بیماری و بزه در جامعه، آسان‌تر از رفع و درمان آن است. اگر هر فردی نسبت به

در اختیار قرار دادن امانات خود دقت کند که آن را به چه کسانی می‌سپارد؟ و آیا

آنان در حفظ و نگهداری امانت امین و کوشا هستند؟ حتماً از بروز بزه خیانت در

امانت پیشگیری می‌شود؛ بنابراین باید در جامعه از طریق رسانه‌های جمعی و ساخت

کلیپ‌های آموزشی، این موارد به افراد گوشزد شود، تا آنان خود با سپردن امانت به

افراد مورد اعتماد از به‌وجود آمدن بزه خیانت در امانت‌های خود جلوگیری کنند یا تا

جایی که ممکن است آن را کاهش دهند. افزون بر آن، یکی از موانع پیشرفت در امر

مبارزه با بزه خیانت در امانت، هزینه‌بر بودن آن است. راهکار این مسئله، پیشگیری به

جای درمان است. مسئولان، با افزایش آگاه‌اقتشار جامعه می‌توانند نسبت به پیشگیری

از فساد در جامعه، گام‌های مؤثری را بردارند.

۱۳. **فرهنگ‌سازی و معرفت‌بخشی و ایجاد بصیرت دینی در اقشار گوناگون جامعه:** باید با

تشکیل گروه‌هایی تحت پوشش سازمان‌های مردم‌نهاد به تبلیغ و آگاهی‌بخشی درباره

امانت، چپستی آن، راه‌های حفظ و... آن هم در مدارس، مساجد و رسانه‌های جمعی

از جمله تلویزیون پرداخت. هدف این تشکل‌ها باید اقشار گوناگون جامعه، چه از

جهت سنی و چه از جهت فرهنگی باشد. تعیین مربیان هم‌نوع با گروه هدف و نیز

داشتن برنامه‌ای سازگار با گروه هدف برای تحقق هدف یاری‌رسان است.

۱۴. **شناسایی و طبقه‌بندی انواع خیانت و آگاهی‌بخشی به مردم در این جهت:** این

شناسایی از ضروریات است؛ زیرا برای مثال، بسیاری از مردم به تصور اینکه افراد خانواده به آن‌ها خیانت نمی‌کنند، ساده‌لوحانه رفتار می‌کنند. شناسایی انواع خیانت و معرفی آن‌ها به مردم، مانع از بروز چنین رفتاری نابهنجار و ضدآرزشی می‌شود.

۱۵. ایجاد مقاومت در برابر نظام مفهوم‌سازی غرب با آگاهی‌بخشی و آموزش همگانی از سوی مراکز ذی‌صلاح فرهنگی از جمله دانشگاه‌ها و حوزه‌ها، مساجد، شهرداری‌ها و فرهنگ‌سراها و ... در جوامع غربی، اخلاقیات به صورت قوانین مجازات اجتماعی درآمده است. این در حالی است که در جوامع اسلامی، این بخش معمولاً بر عهده خود فرد و پابندی اخلاقی او است. این موضوع که دادگاه‌های غربی، خلوت‌تر از اسلامی است، این تصور را ایجاد می‌کند که اسلام از عهده هدایت جامعه و دور نگاه‌داشتن آن از انواع بزه ناتوان است. در برابر هجوم عقاید غرب، افراد ذی‌صلاح با تعهدی که نسبت به جامعه احساس می‌کنند، می‌توانند با آموزش دادن به مردم، راه را برای مفاسد اجتماعی مسدود کنند.

۱۶. اجرای حدود الهی و برخورد قاطع با مفسدان در سطوح گوناگون: اگر در برخورد با مفاسد قاطع عمل نشود، عاملان بر تکرار عمل مفسدانه خود ترغیب می‌شوند؛ از سوی دیگر، عمل مجرمانه عملی عادی قلمداد می‌شود و در روحیه دیگر افراد اثر می‌گذارد و باعث سرخوردگی افراد صالح می‌شود. مجازات مفسدان، علاوه بر از بین بردن فساد آنان، باعث می‌شود دیگرانی که در ذهن خود به خیال‌پردازی نسبت به فسادانگیزی مشغول‌اند، با مشاهده مجازات آنان، از این خیال‌پردازی‌ها دست‌بردارند؛ بنابراین داشتن عزمی قاطع، برای مبارزه با فساد، امری ضروری در رسیدن به هدف نهایی یعنی داشتن جامعه‌ای بدون فساد است. لطافت در برخورد همواره جواب‌گو نیست و گاه باید چونان طبیعی دلسوز عفونت را از پیکره جامعه زدود تا بتواند به زندگی خود ادامه دهد. ترحم در برخورد با مراکز فسادانگیز در هر سطح و در هر مقامی که باشد، تنها به فساد دیگر نقاط می‌انجامد.

۱۷. تسریع در امر دادرسی: برخورد قاطع در مبارزه با فساد لازم است، ولی کافی نیست،

بلکه نیاز به سرعت عمل دارد. هراندازه در جامعه، مردم مقابله با مجرم و ثمربخش بودن مجازات را بیشتر احساس کنند، به دستگاه قضایی اعتماد بیشتری می‌کنند و این دو یعنی قاطعیت و سرعت در مبارزه این اثربخشی را خواهد داشت.

۱۸. **احیاء و نهادینه‌سازی امر به معروف و نهی از منکر در جوامع:** انسان‌های دلسوز و متعهد در جامعه، همیشه کوشش می‌کنند همه اعضای جامعه، آسایش و آرامش داشته باشند. به همین علت، آنان با کسانی که در جامعه به فساد انگیزی و اختلال در آن مشغول‌اند، با متانت برخورد می‌کنند و این سبب منع کل جامعه از فساد است. در این مسیر باید ضمن آموزش به این افراد از فعالیت کسانی که دچار افراط هستند، جلوگیری شود.

۱۹. **توجه به نماز و کمال بخشی آن به انسان:** بر اساس آموزه‌های قرآنی، نماز به‌مثابه یکی از ارکان دین اسلام است و مانع از بروز منکرات در جامعه می‌شود. چنانچه می‌فرماید: «ان الصلاة تنهى عن الفحشاء و المنکر» بر ایناساس، ترویج فرهنگ نماز و نمازخوانی، یکی از راههای مقابله با بزه خیانت در امانت است.

۲۰. **ایجاد هماهنگی میان سازمان‌های مبارزه‌کننده با فساد اجتماعی از جمله بزه خیانت در امانت:** هراندازه سازمان‌ها و نهادهای سازمانی بتوانند در هماهنگی شدن با یکدیگر از طریق یکسان‌سازی مسیر مبارزه فعالیت کنند، می‌توانند نیروی خود را مؤثرتر به کار بندند؛ این به معنای تنوع در راه‌های مبارزه نیست، بلکه به عبارت دیگر، راه رسیدن به هدف گوناگون است، اما سازمان‌ها می‌توانند در این مسیرها به یکدیگر یاری برسانند. این یاری‌رسانی، گاه به معنای در اختیار گذاشتن نیرو و گاه عدم دخالت در برنامه‌های سازمان دیگر است که همه با مدیریت یکپارچه دست‌یافتنی است.

۲۱. **ریشه‌یابی ساده‌لوحی افراد و اعتماد بی‌دلیل آن‌ها:** باید علل و عوامل اعتماد بی‌دلیل افراد جامعه و دریافت نکردن رسید ریشه‌یابی شود و برنامه‌ای مشخص داشت. داشتن توهم و اعتماد بی‌جا علت اصلی اکثر پرونده‌های قضایی در حوزه جرائم اقتصادی از جمله خیانت در امانت است و این در حالی است که طولانی‌ترین آیه در اواخر سوره بقره به مردم توصیه می‌کند که در مقام داد و ستد، از یکدیگر رسید دریافت کنند.

۲۲. توجه به توسعه کیفی روح دینی و فرهنگ اسلامی - ایرانی: انسان‌ها در هر کجا که باشند، نسبت به دین خود احساس مسئولیت دارند و برای ارتقاء دین خود هر آنچه که از دستشان برمی‌آید، انجام می‌دهند. توجه و استفاده از این انگیزه، برای دستیابی به جامعه‌ای به دور از بزه خیانت در امانت نباید فراموش شود.

۲۳. ایجاد زمینه‌های اخلاقی و معرفتی مناسب در جهت ترویج دین‌داری میان افراد جامعه: ترویج دین‌داری و در عین حال ورود مسائل اخلاقی در قوانین جامعه، از طریق تبلیغ عملی اخلاقیات و تدوین قوانین بر پایه رعایت اخلاقیات از سوی مسئولان نظام اسلامی اثربخش‌ترین نوع مقابله با بزه خیانت در امانت است.

۲۴. ایجاد امید و اعتماد در جامعه از مسیر عملی کردن وعده‌های مسئولان به جامعه و پاک‌دستی مسئولان که این خود ضامن تحقق ادعای مقابله با بزه خیانت در امانت صادقانه است و به نوبه خود اعتماد جامعه را نسبت به فسادستیزی مسئولان، تقویت می‌کند: عملی نشدن وعده مسئولان نسبت به حل مشکلات و از بین نرفتن یا کاهش نیافتن فساد در جامعه، به دو موضوع خواهد انجامید. یا جامعه به بی‌کفایتی مسئولان معتقد می‌شوند یا آنکه از رفع مشکلات ناامید می‌شوند و برای افزایش فساد، توجیه می‌یابند و این دو خود نوعی دیگر از انواع فساد است؛ بنابراین مسئولان باید از خود شروع کنند و با روشنگری و عملی کردن وعده‌ها، اعتماد را در جامعه افزایش دهند. ممکن است چنین به نظر برسد که بهتر است از ابتدا اصلاً وعده‌ای به جامعه داده نشود. این صحیح است که نباید وعده‌ای که عدم تحقق آن برای مسئولان واضح است، داده شود اما اگر هم هیچ وعده‌ای به جامعه داده نشود، همراه جامعه و امیدبخشی به آن صورت نمی‌گیرد و منجر به دل‌سردی افراد جامعه و گمانه‌زنی آنان نسبت به بی‌اطلاعی و بی‌تفاوتی مسئولان نسبت به مشکلات می‌شود.

۲۵. تسهیل امر ازدواج با فرهنگ‌سازی در کاهش مهریه و توضیح تفاهم موجود در بندهای عقدنامه: کاهش مهریه و گسترش فرهنگ ساده‌زیستی، سبب کاهش طمع افراد در مال غیر می‌شود؛ ازسوی دیگر، توضیح بندهای موجود در اثنای قرارداد

ازواج سبب می‌شود جوانان از ساده‌لوحی دست‌بردارند و این خود یکی از ریشه‌های بروز بزه خیانت در امانت را می‌خشکاند.

۲۶. دوری از شک و تردید در تصمیمات: ظاهرسازی به‌هیچ‌وجه ریشه‌ها را درمان نمی‌کند. تکلف در استفاده از الفاظ و پیچیده نشان دادن امور، تنها مشکلات را می‌افزاید و خود نوعی خیانت در امانتی به نام اعتماد مردم است. مسیر حرکت برای همگان باید روشن و پیدا باشد.

۲۷. زمینه‌سازی در جهت نهادینه کردن گروه‌های اثرگذار در جامعه با تقویت بنیان‌های نظام مقدس اسلامی: هویت‌بخشی به نهادهای اثرگذار مانند دانشگاه‌ها و ایجاد اطمینان متقابل و هدف‌گذاری مشترک میان این نهادها با دیگر نهادهای حکومتی، از جمله نیروهای نظامی و انتظامی. برچیدن نظارت‌های مخرب که به تخریب شخصیت‌های درون نهادها می‌انجامد، اصلی‌ترین راه برای ایجاد نگاه همدلانه است. باید این اطمینان به نهادها داده شود که فعالیتهای مثبت انجام‌شده قدردانی خواهند شد.

۲۸. مبارزه مستمر با پدیده ریاکاری و نفاق در جامعه با به‌کارگیری متخصصان حوزوی و دانشگاه: زمانی که افراد یک جامعه نسبت به آینده خویش نامطمئن باشند و احساس کنند در صورت بروز دادن عقاید و افکار خویش از سوی قدرت حاکم طرد خواهند شد، در این شرایط شروع به ریاکاری خواهند کرد. برای مبارزه با ریاکاری باید به افراد، اطمینان داد هیچ‌برخورد رادیکالی نسبت به افراد دگراندیش اتفاق نخواهد افتاد و آزادی بیان از سوی متخصصان حوزه و دانشگاه ترویج شود.